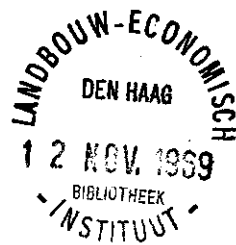

Drs. R. Rijnveld, e.a.

**VERSLAG VAN EEN STUDIEREIS NAAR ENKELE
GLASTUINBOUWGEBIEDEN IN ENGELAND**

Mededelingen en Overdrukken
No. 23

L 27
23 B

Landbouw-Economisch Instituut
Conradkade 175 - Den Haag - Tel. 61.41.61

Proefstation voor Groenten- en Fruitteelt
onder glas, Naaldwijk - Tel. 6541

INLEIDING

De Engelse glastuinbouw geeft de laatste jaren, mede door de aanzienlijke subsidies verstrekt onder het Horticultural Improvement Scheme, een belangrijke modernisering van de bedrijfsvoering op de bedrijven te zien. Dit betreft vernieuwing van glasopstanden en verwarmingsinstallaties, alsmede aanleg van moderne regelapparatuur ter conditionering van het kasklimaat, e.d. Het sterk geïntensiveerde onderzoek op de Experimental Horticultural Stations en andere onderzoekinstellingen levert voorts belangwekkende resultaten op. Een ander, voor Nederland belangwekkend aspect is de plaats van en de zienswijze over grote tot zeer grote glasbedrijven.

Een aantal van deze aspecten zijn nader bestudeerd door Ir. J.M.Jacobs, Drs. R. Rijnveld en Th. Strijbosch op een studiereis, die van 18 t/m 22 maart 1969 naar enkele glasgebieden in Engeland werd gemaakt. De duur van de studiereis legde beperkingen op aan de mate, waarin de verschillende aspecten konden worden gezien, zoals ook uit navolgend reisverslag zal blijken.

Als algemene conclusie mag worden gesteld, dat de verdere ontwikkeling van de bedrijfsstructuur en het onderzoek in de Engelse glastuinbouw stellig de moeite waard is om in de toekomst nauwlettend te blijven volgen.

Oktober 1969

Landbouw-Economisch Instituut
Proefstation voor Groenten- en
Fruitteelt onder Glas

ONTWIKKELING VAN DE GLASTUINBOUW IN ENGELAND

§ 1. Het tuinbouwbeleid in U.K.

1. De produktiewaarde van de glastuinbouw in U.K. (exclusief Kanaal-eil.) bedroeg in 1966/'67 404 mln. gld. (£ 46,4 mln.), dit is ongeveer 25% van de totale tuinbouwproduktiewaarde tegen telersprijzen.

Vergeleken met 1955/'56 is de produktiewaarde van de glastuinbouw met 50% gestegen van 264 tot 404 mln. gld.; voor kasgroente bedroeg de stijging 23%, voor bloemen ongeveer 120%.

Het areaal glas is in de na-oorlogse jaren aanvankelijk in geringe mate afgenomen en vertoont met name na 1965 weer een geringe groei. Het areaal glas bedroeg in 1967 ongeveer 1700 ha (zie 4).

2. In vergelijking met de expansieve groei van de glastuinbouw in Nederland vertoont de Engelse glastuinbouw derhalve een rustige ontwikkeling. De wat dynamischer ontwikkeling na 1960, maar vooral na 1965, houdt nauw verband met het volgen van een andere koers in het tuinbouwbeleid.

Vóór 1960 werd bescherming van de tuinbouw nagestreefd door een uitgebreid stelsel van invoertarieven en contingenteringen. Het beleid van "tariffs and quota's" vormde in feite een continuering van het vooroorlogse crisesbeleid. Aanpassing van dit verouderde beleid, dat niet tot rationalisatie, groei en versterking van de concurrentiekracht van de Engelse tuinbouw leidde, werd daarom omstreeks 1960 door de Nationale Overheid gewenst geacht.

Vergroting van het concurrerend vermogen wordt om tweeërlei redenen noodzakelijk geacht: eventuele aansluiting van U.K. bij de E.E.G. en het vergroten van de nationale tuinbouwproduktie i.v.m. structurele betalingsbalanstekorten.

3. In de Horticultural Acts van 1960, 1964 en 1966 werd getracht door middel van subsidies voor verbetering van de bedrijfsstructuur en van de afzet de tuinbouw nieuwe impulsen te geven. Het subsidiebeleid loopt in beginsel tot 1974. Men hoopt, dat door deze geldinjecties een acceleratieproces op gang wordt gebracht, waardoor de twee belangrijkste gebreken, gebrek aan voldoende kapitaal om te moderniseren en gebrek aan vertrouwen in de toekomst, zullen worden opgeheven.

Bij de wetten van 1960 en 1964 werd vooral aandacht besteed aan de verbetering van de marktstructuur door (her-)bouw van groothandelsmarkten, stimulering van afzet-coöperaties en oprichting van Marketing Boards voor diverse produkten (mislukt). Tevens werd een begin gemaakt met invoering van sorteringsvoorschriften voor 5 produkten, w.o. tomaten en komkommers.

Reeds in 1960 kon subsidie op de aanschaf van bedrijfsmiddelen worden verkregen, waarvan door gebrek aan vertrouwen in de toekomst van de britse tuinbouw slechts een bescheiden gebruik is ge-

maakt. Het aantal subsidie-objecten werd door het Horticultural Improvement Scheme van 1964 en 1966 aanzienlijk uitgebreid, terwijl in 1966 het subsidiepercentage werd verhoogd van 33 1/3 tot 38 1/3%.

Daarnaast werden een reeks begeleidende maatregelen getroffen om de positie van de Britse tuinbouw te versterken: verbetering van de kredietvoorziening, premies voor bedrijfseconomische boekhoudingen, rooipremies boomgaarden, speciale hulp aan kleine bedrijven, e.d. Een intrigerende vraag is, in hoeverre de pogingen om een renaissance in Britse tuinbouw te bewerkstelligen, effect hebben gehad.

§ 2. Aspecten van de huidige ontwikkeling

1. Het areaal glas blijkt bij nadere beschouwing tot 1965 enigszins af te nemen, terwijl na dit jaar een toeneming kan worden geconstateerd. In 1967 bedroeg het areaal staand glas in U.K. 4 230 acres, dit is ongeveer 1 700 ha (Nederland 5 300 ha).

Alleen reeds in 1966 en 1967 is van de 80 miljoen gld., die als subsidie aan de glastuinbouw is verleend, 50% besteed aan de (her-) bouw van kassen verdeeld over 2 500 aanvragen (f. 17 000,- per aanvraag). Het totaal geïnvesteerde bedrag in kassen moet dan in twee jaar ongeveer 120 mln. gld. belopen, hetgeen betekent dat ongeveer 300 ha kas moet zijn gebouwd of herbouwd. Aangezien de uitbreiding in deze periode ongeveer 85 ha bedroeg, heeft het H.I.S. vooral bijgedragen tot een vervanging van verouderd glas.

2. Uit gedetailleerde cijfers over de leeftijdsopbouw van de glasopstanden blijkt, dat deze tussen 1963 en 1967 aanzienlijk is verbeterd door de sterk verhoogde bouwactiviteit. In 1967 was 42% gebouwd vóór 1945, 44% tussen 1945 en 1962 en 14% na 1962. Vergelijkbare cijfers voor Nederland zijn: 32% voor 1950, 51% tussen 1950 en 1960 en 17% na 1966 (Meitelling 1966).

Niet alleen wat betreft ouderdom zijn vele glasopstanden - met name op de kleinere bedrijven - noodzakelijk aan vervanging toe. Ook de inefficiënte versnippering in vele kleine kassen schiept een dringende vervangingsnoodzaak.

3. De cijfers over de omvang van het glasareaal per bedrijf maken duidelijk, dat van de ongeveer 9 600 glasbedrijven een groot aantal uit kleine, weinig levensvatbare bedrijven bestaat. De volgende cijfers illustreren dit voor 1966:

	opp. glas	tuinders	tot. glasopp.
< 2 000 m		83 %	31 %
2 000 - 10 000 m		15 %	38 %
> 10 000 m		2 %	31 %

In vergelijking met Nederland is het aantal zeer kleine bedrijven belangrijk groter, maar anderzijds is ook het aantal zeer grote glasbedrijven belangrijker (ongeveer 100 bedrijven met een gem. grootte van 4 ha).

Vergelijking met de situatie in 1960 toont, dat de bedrijfs-grootte-structuur weinig is veranderd; er is een lichte tendentie tot bedrijfsvergroting. Deze tendens zal zich na 1966 ongetwijfeld hebben voortgezet onder invloed van het H.I.S. Of het aantal kleine bedrijven is verminderd door bedrijfsbeëindiging is niet bekend.

Illustratief is nog, dat de bedrijven met meer dan 4 000 m (7%) ongeveer de helft van de produktiewaarde voor hun rekening nemen. Deze omstandigheden en de te verwachten daling van het aantal kleine bedrijven in aanmerking genomen, is het niet verwonderlijk dat onderzoek en voorlichting zeer duidelijk op de wat grotere glasbedrijven zijn gericht (zie punt 10).

4. Concentratie van de glasbedrijven in de meest geschikte gebieden uit oogpunt van natuurlijke produktieomstandigheden en afzet zou leiden tot een rationelere bedrijfsvoering als gevolg van de voordelen, verbonden aan een glascentrum.

De 1 700 ha glas in U.K. zijn over een groot aantal graafschappen verspreid met slechts een beperkt aantal concentratiegebieden in een wijde straal rondom Londen. Het grootste, maar ook meest verouderde centrum is de Lea Valley, dat door stadsuitbreiding, e.d., geleidelijk wordt aangetast.

Bij het verplaatsen van oude en stichten van nieuwe glasbedrijven wordt in toenemende mate rekening gehouden met de betekenis van de vestigingsplaatsfactoren. Voor bedrijven met een grote, natuurlijke lichtbehoefte in de winter zijn sommige delen van de zuidkust van Engeland zeer geschikt (hoeveelheid licht in de winter, bodem, water en temperatuur). Bij vestiging stuit men in de praktijk nogal eens op moeilijkheden met de lokale autoriteiten.

Overigens blijkt uit vergelijking van de areaalcijfers van 1956 en 1967 dat de re-allocatie van de glastuinbouw slechts met een zeer bescheiden tempo vordert. Lincolnshire, Yorkshire en West-Sussex vertonen in deze volgorde nog de grootste expansie.

Het is te verwachten, dat concentratie-tendens in de toekomst zich in versneld tempo zal voortzetten als gevolg van afbraak van oud glas en hervestiging, verdere urbanisatie, overheidsbeleid gericht op concentratie en beter begrip bij tuinders voor de betekenis van geconcentreerde vestiging. Hierdoor zullen de voordelen van de centrumfunctie ook in betekenis toenemen in de loop der tijd, al zullen zij minder groot zijn dan in Nederland.

Voorziening van lokale markten, een niet geheel efficiënte afzet, grote afstanden naar consumptiecentra in Wales, Midden- en Noord-Engeland en Schotland zijn krachten, die een gedeeltelijke lokatie van de glastuinbouw in gebieden ten noorden van Londen bevorderen of in stand houden, hetzij verspreid, hetzij in concentratiegebieden (Lincolnshire, Yorkshire).

5. Over de mate van specialisatie zijn geen exacte gegevens bekend. De indruk bestaat, dat de specialisatie op de glasbedrijven toeneemt. Op de kleinere en grotere bedrijven in de verspreiding, die vooral gericht zijn op voorziening van lokale markten, is de specialisatie vrij

gering. In de concentratiegebieden, waar voor grotere consumptiecentra wordt geproduceerd zijn vele bedrijven op enkele produkten gespecialiseerd.

De geneigdheid tot specialisatie in U.K. is in het verleden - en ten dele ook thans nog - door de wisselende rentabiliteit van de verschillende teelten minder groot geweest dan in Nederland, waar men als exportland overigens ook geen andere keus dan ver doorgevoerde specialisatie heeft. Op grote bedrijven in U.K. met een meer efficiënte bedrijfsvoering en meer mogelijkheden tot een betere prijsvorming, is enerzijds als gevolg van een redelijk gunstige input-output ratio de geneigdheid tot specialisatie groter. Anderzijds biedt de grote oppervlakte glas mogelijkheden tot differentiatie in de produktie met behoud van een redelijk gunstige rentabiliteit.

6. Het gelijkblijven van het areaal glas, de betrekkelijk langzame stijging van de produktie naar volume en waarde - ondanks de sterke bescherming van de binnenlandse markt door importtarieven 1) en importquota (appel en peer) - maken duidelijk, dat de rentabiliteit van vele bedrijven te wensen overlaat. Dit geldt te meer, aangezien met name voor kasgroente grote importen plaatshebben en het binnenlands verbruik van sommige produkten met 50% of meer is toegenomen (zie punt 7).

Een nadere analyse van de ontwikkeling van de produktiewaarde in de laatste 10 jaar (zie punt 1) toont aan, dat in de sector van de kasgroente de stijging met 23% vrijwel geheel door champignons is veroorzaakt. De produktiewaarde van sla, tomaten en komkommers is vrijwel gelijk gebleven bij een sterk gestegen verbruik.

In de bloemisterijsector - stijging produktiewaarde meer dan 100% - is de toeneming van het binnenlands verbruik voor een belangrijk deel opgevangen door het Britse produkt. De invoertarieven zijn voor bloemisterijprodukten in het algemeen lager dan voor kasgroente. In 1968 zijn als gevolg van betalingsbalansmoeilijkheden nog enkele invoerbelemmerende maatregelen getroffen voor bloemisterijprodukten.

7. De import van tomaten bedroeg in 1965/'66 75% van het binnenlands verbruik naar waarde, voor komkommers 40%, voor sla 54% en voor snijbloemen 18%.

Het binnenlands verbruik is in deze periode voor tomaten met 10% gestegen, voor komkommers met 67% en voor sla met 50%. Een belangrijk deel van deze consumptietoename is gedekt door importen, met name uit Nederland (vooral sla en ten dele tomaten en komkommers) en van de Canarische eilanden (kommers, tomaten).

8. De vrij geringe concentratie van de Britse glastuinbouw, de geringe expansie en het langzame vervangingsstempo zijn in het verleden niet

1) De tarieven zijn meestal 10% ad valorem of in sommige gevallen een tarief per gewicht; in de hoofdaanvoerperiode van het Britse produkt worden de tarieven geleidelijk verhoogd, in sommige gevallen tot 40% (tomaten).

bevorderlijk geweest voor het ontstaan van goed geoutilleerde, efficiënte toeleverende bedrijven.

Deze situatie is door de subsidieverlening in het kader van het H.I.S. aanzienlijk gewijzigd. Van 1960 tot einde 1967 is naar globale schatting ongeveer 500 mln. in de glassector geïnvesteerd, in hoofdzaak in kassen, verwarmingsinstallaties en apparatuur ter beheersing van het kasklimaat. Deze krachtige impuls heeft de loeleverende industrie sterk geactiveerd, hetgeen tot uitdrukking komt in de uitbreiding en modernisering van het leveringsprogramma.

De investeringsactiviteiten in de tuinbouw hebben ook verschillende grotere en kleinere industrieën ertoegebracht te participeren in toeleverende bedrijven.

Sinds 1965 zijn enkele Nederlandse kassenbouwers in toenemende mate op de Engelse markt gaan opereren, waarbij vaak de kas met volledige toerusting wordt geleverd. Deze activiteit en de sterk gestegen kosten van de bouw van grote, vrijstaande kassen (wide-spans), hebben sterk bijgedragen tot een grotere populariteit van het moderne Venlo-warenhuis of kassen met een kapbreedte van ongeveer 6 m.

In vergelijking met Nederland worden een aantal Britse toeleverende bedrijven gekarakteriseerd door een vrij kostbare uitvoering van de opstanden en installaties, terwijl soms apparatuur en teelttechnieken worden aanbevolen, waarmee onvoldoende praktische ervaring is opgedaan. De snelle expansie en het streven naar technisch perfectionisme zijn hieraan niet vreemd.

9. Voor de vergroting van het concurrerend vermogen is naast de modernisering van de bedrijfsopstanden en installaties vooral ook een verbetering van de bedrijfs efficiëntie noodzakelijk met een gelijktijdige verhoging van de fysieke opbrengsten in kwantitatief en kwalitatief opzicht.

In vergelijking met Nederland valt vooral de relatief hoge arbeidsbezetting op, vaak het dubbele van die in Nederland. De verlaging van de arbeidsbezetting met 12% in de periode 1963-1967 verloopt - gezien de toeneming van de mechanisatie en automatisering en de bestaande achterstand - in feite te langzaam. De glastuinbouw ontkomt in dit opzicht niet aan de relatief lage arbeidsefficiëntie en arbeidsproductiviteit in het Britse economische bestel als geheel.

Ten aanzien van de produktie- en teelttechniek bestaat de indruk, dat in de laatste jaren vooruitgang wordt geboekt, in het bijzonder nu de voorlichting geïntensiveerd en de bedrijfsuitrusting op vele (grotere) bedrijven gemoderniseerd wordt. De verschillen tussen de kleinere bedrijven (zonder of met weinig investeringsactiviteit) en de grotere bedrijven worden hierdoor nog verder vergroot.

De opbrengsten in kwantitatieve zin zijn langzaam stijgend. Uit gepubliceerde cijfers over de gemiddelde opbrengsten per oppervlakte-eenheid in de periode 1952/'53-1956/'57 tot 1962/'63-1966/'67 kan worden geconcludeerd, dat deze stijging voor komkommers en tomaten in ieder geval liggen beneden het Nederlandse groeipercentage.

10. Uit het voorgaande is verschillende malen gebleken, dat het streven naar grotere, moderne bedrijven - van ten minste 4 of 5 acre - een duidelijk onderdeel van het tuinbouwbeleid in U.K. vormt. De grotere bedrijven profiteren b.v. veruit het meest van de H.I.S.-subsidies. Oorzaak hiervan is, dat vele kleine bedrijven onvoldoende geld bij commerciële banken kunnen lenen door gebrek aan zekerheid of een niet-sluitende resultatenrekening en/of door onvoldoende animo en gebrek aan vertrouwen bij deze ondernemer in de toekomst van de Britse tuinbouw.

Het grotere bedrijf staat in U.K. niet toevallig meer in de belangstelling dan in Nederland. In U.K. kunnen op de grotere bedrijven duidelijke voordelen van economics of scale worden gerealiseerd. Dit geldt zowel voor de produktiezijde (stimulansen: ontbreken van centrumfunctie wat betreft scholing, voorlichting, toeleverende bedrijven en lagere investerings- en jaarkosten) als voor de afzetzijde (stimulansen: betere marktpositie van het produkt door grotere aanvoer, uniform gesorteerd en verpakt). Als nadeel aan de produktiezijde worden lagere fysieke opbrengsten ervaren, die door een doelmatige bedrijfsorganisatie echter goeddeels kunnen worden voorkomen.

In sommige gevallen - Beans Brothers, van Geest Industries, Rochefords, e.a. - zijn de voordelen aan de afzetkant door eliminatie van enkele schakels in de handelsketen zo groot, dat grote industriële bedrijven zijn ontstaan of bezig zijn te ontstaan.

§ 3. Slotbeschouwing

Het verbruik van kasgroente in U.K. zal bij toenemende welvaart nog sterk kunnen toenemen, gezien de berekende inkomenselasticiteiten van b.v. tomaten en salade. Voor bloemisterijprodukten geldt bij een ongestoorde economische groei hetzelfde, zij het dat de stijging in de verbruikpercentages nog hoger kunnen worden geschat dan bij kasgroente. Deze feiten zijn ook voor andere Westeuropese landen bekend en op zichzelf niet schokkend. Belangwekkender is de vraag - met name ook voor Nederland - op welke wijze in de gestegen behoefte zal worden voorzien. Zal de glastuinbouw in U.K. in toenemende mate in het binnenlands verbruik kunnen voorzien of blijft er een grote ruimte voor importen uit het buitenland?

Het lijkt voor de toekomst waarschijnlijker dat de beschermende maatregelen, die thans voor de Britse tuinbouw gelden, worden verminderd dan dat zij op hetzelfde niveau blijven of worden verhoogd. Dit betekent, dat de Britse glastuinbouw ook bij minder gunstige prijzen dan thans 1) in staat zal moeten zijn haar aandeel in het binnenlands verbruik te behouden en zelfs te vergroten. Het huidige tuinbouwbeleid probeert een

1) Illustratief is in dit verband, dat bedrijven met vroege stooktomaten in Engeland in 1968 een middenprijs van f. 1,80 per kg konden realiseren tegenover een middenprijs van ongeveer f. 1,20 op soortgelijke bedrijven in Nederland.

gunstig klimaat voor een grotere concurrentiekracht te scheppen.

De indruk bestaat, dat de Britse glastuinbouw zich op vele punten begint te onttrekken aan de impasse, die er in de jaren vijftig was ontstaan. Modernisering van opstanden, vergroting van bedrijven, verbetering van de bedrijfsefficiency, opvoering van de fysieke opbrengsten, concentratie van de bedrijven in de meest geschikte gebieden, verbetering van voorlichting en onderzoek, beter geoutilleerde toeleveringsbedrijven en ook een betere organisatie van de afzet en toepassing van kwaliteits- en sorteringnormen zullen nu en in de naaste toekomst stellig tot een rationelere produktie en dus relatief lagere kosten per eenheidprodukt kunnen leiden.

Of de sprong vooruit groot genoeg is kan op dit moment nog niet worden overzien. Enerzijds zullen de maatregelen ter bevordering van de rationalisatie pas op wat langere termijn voldoende effect hebben. Anderzijds is de Britse tuinbouw thans nog niet gedwongen onder kosten- en opbrengstenverhoudingen te produceren, die ook maar enigszins vergelijkbaar zijn met de verhoudingen, die elders in Europa - b.v. in Nederland - van toepassing zijn.

Met dit laatste aspect zou men op dit moment in de Britse tuinbouw bij plannen tot investering reeds meer rekening moeten houden. Naast een calculatie over het rendement van de investeringen onder de huidige Britse omstandigheden met belangrijk hogere prijzen (tarieven) en mogelijk enigszins lagere kosten (subsidies) zouden - met name voor de groenteteelt onder glas - calculaties opgezet moeten worden onder de condities, die voor de toekomst vermoedelijk van kracht zullen zijn. Vergelijking van deze uitkomsten zou vermoedelijk tot de conclusie leiden, dat - gemeten aan b.v. Nederlandse kosten- en opbrengstenverhoudingen - niet alle investeringen van dit moment rendabel zijn en er nog een belangrijke ruimte is voor verdere rationalisatie van de bedrijfsvoering.

Bronnen:

- Examination of the Horticultural Industry (Ministry of Agriculture, 1967)
- Outlook for horticulture (W.L. Hinton. Cambridge. 1968)
- Artikelen in "The Grower" in de jaargangen 1967 en 1968
- Bezoek aan een aantal bedrijven en onderzoekinstellingen.